

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Редакційна рада

Голова ради — В.М. ЛИТВИН

Члени ради: В.М. ГЕЄЦЬ, Л.В. ГУБЕРСЬКИЙ, І.М. ДЗЮБА,
М.Г. ЖУЛИНСЬКИЙ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Ю.А. ЛЕВЕНЕЦЬ,
О.С. ОНИЩЕНКО, Ю.М. ПАХОМОВ, С.І. ПИРОЖКОВ,
М.В. ПОПОВИЧ, В.А. СМОЛІЙ, Ю.С. ШЕМШУЧЕНКО

Редакційна колегія

Голова колегії — В.А. СМОЛІЙ

Члени колегії: Г.В. БОРЯК (заступник голови колегії),
В.Ф. ВЕРСТЮК, С.В. ВІДНЯНСЬКИЙ, В.О. ГОРБИК,
В.М. ДАНИЛЕНКО, М.Ф. ДМИТРІЄНКО, Я.Д. ІСАЄВИЧ,
Г.В. КАСЬЯНОВ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ (заступник голови колегії),
О.Є. ЛИСЕНКО, В.М. ЛИТВИН, Ю.А. ПІНЧУК, О.П. РЕЄНТ,
О.С. РУБЛЬОВ (відповідальний секретар), П.С. СОХАНЬ,
О.П. ТОЛОЧКО, П.П. ТОЛОЧКО, П.Т. ТРОНЬКО, О.А. УДОД

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

9

ТОМ

Прил—С

В. О. Романовський.

вестник», 1910, № 10; *Жилин А. А.* Научная деятельность и труды профессора А. В. Романовича-Славатинского (доклад, прочитанный в собрании Киевского юридического общества 18-го сентября 1910 г.). К., 1911; Столетие Киевской Первой гимназии, т. 1. К., 1911; *Павловский И. Ф.* Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Полтава, 1912; Українські архіви: Біобібліографічний довідник, вип. 1. К., 1999.

О. В. Ясь.

РОМАНОВСЬКИЙ Віктор Олександрович (18.01.1890—16.02.1971) — історик, археограф, джерелознавець. Д-р істор. н., професор. Н. в м. Глухів у сім'ї службовця *земської управи*. Закінчив Глухівську г-зію (1909) та історично-філол. ф-т Київ. ун-ту (1914). Помічник завідувача (1914—21) та завідувач (1921—31) Центр. архіву давніх актів у Києві. Викладач історіографії на Вищих жін. курсах (1916—19) та історії в Археол. ін-ті (1918). Їз 1919 — позаштатний редактор історико-бібліографічного словника УАН, із 1929 — наук. працівник ВУАН, із 1930 — голова Археогр. комісії ВУАН.

1931 звинувачений у «вузькому техніцизмі» та звільнений з роботи в Центр. архіві давніх актів й у ВУАН. 1932—34 — співробітник Київ. облплану. 1934 заарештований. Їз 1940 — викладач Карагандинського вчительського ін-ту, із 1944 — доцент.

Захистив докторську дис. на тему: «Нариси з історії державного господарства України XVII ст.». Професор, зав. кафедри історії Ставропольського пед. ін-ту (1947—71). Під його кер-вом підготовлено і захищено понад 20 канд. і кілька докторських дисертацій.

Наук. діяльність розпочав ще у студентські роки. Осн. проблематикою досліджень були господарство та фінансова система України 2-ї пол. 17 — 18 ст. Значний внесок ученого в розвиток археографії, джерелознавства та архівознавства. Ряд його праць присвячений історії Пн. Кавказу.

Праці: Нариси з історії архівознавства: Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. Х., 1927; Переписні книги 1666 року. К., 1933 (підготовка до друку та редагування); Перепись населення Левобережної України 1666 года, её организация и критическая оценка. Ставрополь, 1967.

Літ.: Віктор Олександрович Романовський. «УІЖ», 1971, № 4; *Савенок Л.* Український історик і археограф Віктор Романовський. В кн.: Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 150-річчю Київської археографічної комісії: Київ—Седнів, 18—21 жовтня 1993. К., 1997; *Бутич І.* Романовський Віктор Олександрович. В кн.: Українські архіви: Біобібліографічний довідник. К., 1999.

Н. О. Герасименко.

РОМАНОВСЬКИЙ (Bożawola-Romanowski) **Леон** (1800—12.12.1882) — правник, архівіст, генеалог, письменник. Отримавши по закінченню Він. г-зії юрид. освіту, протягом 1827—30 працював архівістом *земського суду* Летичівського пов., із 1835 — держ. адвокатом у Гол. суді присяжних у м. Кам'янець-Подільський. 1838 переїхав на постійне проживання до Кам'янця-Подільського. 20 вересня 1845 на запрошення кн. Р.-С.Сангушка обійняв посаду повіреного у справах подільських маєтностей князів *Сангушків*. Їз 1846 по 1850 обіймав посаду адміністратора маєтку кн. Р.-С.Сангушка в *Славуті*. 16 травня 1866 призначений на посаду консерватора родинного архіву князів Сангушків. За активної участі Р. 1 серпня 1866 архів Сангушків був перевезений з *Ізяслава* до князівського палацу в м. Славута. 1881 з огляду на хворобу та поважний вік передав управління архівом Б.Горчаку.

Автор низки поетичних творів, статей з історії міст *Корець* та *Ізяслав*, історико-генеалогічних розвідок, зокрема з історії родини князів Сангушків.

П. у м. Славута.

Праці: Rodowód Hr. Piławitów Potockich. Warszawa, 1822; Do historii domu x. Ostrojskich i Lubartowiczów. «Przegląd Polski», 1871—72, t. 3; Eustachy książę Sanguszko. «Kłosy», 1879; Wspomnienia o Sanguszcze. «Kłosy», 1879, t. 29.

Літ.: Słownik Pracowników Książki Polskiej. Łódź, 1972; *Konarski S.* Romanowski Leon. В кн.: Polski Słownik Biograficzny, t. 31, zes. 131. 1989; *Marszałska J.* Biblioteka i archiwum Sanguszków: Zarys dziejów. Tarnów, 2000; Archiwum Państwowe w Krakowie, oddział I: Archiwum Sanguszków ze Sławuty, Luźna Korespondencja.

В. Г. Берковський.

РОМАНТИЗМ (від. франц. романтизм) — стильовий напрям у суспільно-політ. та істор. думці,

літературі, науці та мист-ві, який виник наприкінці 18 — на поч. 19 ст. як реакція на раціоналізм *Просвітництва доби*, канони *класицизму* та соціокульт. й інтелектуальні зрушення, спричинені революційною добою та наполеонівськими війнами в Європі. Своєрідним інтелектуальним попередником Р. вважають преромантизм (Й.-Г.Гердер, Дж.Макферсон, Т.Персі, Ж.-Ж.Руссо, Т.Чаттертон, нім. письменники часів «бурі та натиску» (нім. Sturm und Drang) та ін.), генетично споріднений із сентименталізмом (апеляція до почуттів, апологія й поетизація природної основи, на протигагу цивілізації, самоствердження особистості, відродження зацікавлення варварським буттям, реставрація, імітація, часом навіть містифікація традицій середньовіччя тощо). Р. породжує яскраві та контрастні, іноді несподівані й суперечливі інтерпретації, котрі, передусім, спираються на уяву та інтуїцію історика. Відтак Р. продукує різноманітні відчуття та рефлексії вчених як щодо своєї стильової природи, так і творчих експериментів науковців, зорієнтованих на інтуїтивні й ірраціональні зразки мислення. Недаремно, що навіть із самим визначенням Р. пов'язана ціла низка відомих афоризмів учених і мислителів: своєрідна інтелектуальна «хвороба», порівняно із «класикою», що є «здоров'ям» (Й.-В.Гете), «нове царство наукової роботи», з якого постав ряд соціогуманітарних дисциплін 19 ст. (В.Віндельбанд), суцільний «колотир місця та часу» (В.Бузексул), «життєво зумовлена реакція супроти просвітницької думки» (К.Маннгейм), ідея тотальної диверсифікації в соціогуманітаристиці, котра об'єднує досить різноманітні напрями та стильові течії (А.Лавджой). Деякі вчені, приміром брит. історик Е.Гобсбаум, навіть обстоюють тезу, що Р. узагалі не піддається класифікації. Водночас побутують думки про потребу інтердисциплінарного вивчення й осягнення феномену Р. в сучасній соціогуманітаристиці. Зрештою, багатоліка, мінлива й калейдоскопічна рецепція витворює враження невловимості й оманливості та разом синкретичної неподільності Р., яку споглядаємо

під час спроб досягнути його в межах формалізованих схем та концепцій. Натомість іманентний ефект руху і суцільної домінації індивідуальності, властивий романтичному історіописанню, висуває на перший план ідею *історизму*. Саме ця ідея, попри різноманітні морально-етичні, релігійно-містичні, національно-регіональні та ін. творчі мотиви, набула тотального поширення і фактично визначила інтелектуальну спрямованість європ. романтичної історіографії. Відтак романтичні тлумачення істор. руху вибудовувалися під знаком моральності та добра, краси й естетизму, фольклористичних, етногр. та літературно-худож. захопленн. нар./нац. буттям тощо. На відміну від просвітницько-раціональної історіографії, що віддавала перевагу класичним взірцям *античності*, романтики зосереджувалися на своєрідній медієвізації минувшини. Тому романтичний ідеал світу історії здебільшого відшукували в часи середньовіччя та в його залишках — нар. думках, баладах і піснях. За культ. доби Р. до історіописання ввійшов масовий, колективний герой — народ/нація (див. *Народницький напрям в історіографії*) як відображення нової нац. свідомості 19 ст. Водночас розмаїття світу історії, представлене в романтичних версіях минувшини, вимагало від історика більш різноманітного інструментарю, ніж за часів просвітницького раціоналізму. Тому Р. продукував нові вимоги до історіописання, зокрема звернення до інтуїтивного способу осягнення минувшини. Втім канони Р. передбачали не тільки художнє, а й достовірне написання історії, зокрема спричинилися до поширення критичного, або історико-філол. методу (Б.-Г. Нібур, А.-Г. Геерен та ін.). Відтак стильова формація Р. подала під гаслом поєднання історії з філологією, ідеї з фактом, яке задовго до появи романтиків сформулював італ. філософ Дж. Віко. Проте сполучення значених вимог у романтичному світобаченні здебільшого реалізувалося в ірраціональному, амбівалентному вигляді на основі чуттєвого проникнення до сутності речей та явищ, зокрема через фольклорні й етногр. джерела. Вважалося, що якраз вони і

представляють духовну підоснову, чи самотутній культ. код народу/нації, який прагнули досягнути в межах «мовної програми» Р. Проте романтики досить успішно засвоювали та переосмислювали й спадщину просвітницької доби, зокрема універсалістські підходи до історії. Щоправда, останні тлумачилися не стільки як наднац. інтерпретація минулого в єдиному концептуальному сенсі, скільки як заг. настанова щодо студювання різноманітного минулого багатьох нар./нац. культур. Зазвичай поширення Р. на укр. теренах розглядають у контексті зх. інтелектуальних впливів, іноді за рос., східноєвроп. чи південнослов'ян. посередництва, зокрема пов'язують із поширенням секуляризованої від реліг. схоластики науки нім. типу на поч. 19 ст. в Харківському, а пізніше — в Київському ун-тах. На укр. землях, де в істор. пам'яті побутували численні перекази про добу *Гетьманщини*, козац. звичаї та вільного життя, що час від часу потрапляли на сторінки друкованих видань поч. 19 ст., Р. віднайшов плідючий ґрунт. Адже тодішня сучасність з тяжкою кріпацькою працею *селянства* чи усталеним, розміреним побутом малорос. панства різко контрастувала з оспіваною славетною минувшиною і спогадами про героїчні часи козацтва. Вважають, що Р. з'явився на укр. обширах із помітним часовим запізненням наприкінці 1820-х — у 1840-х рр. Проте преромантизм побутував у творчості укр. мислителів та істориків 2-ї пол. 18 в. (Г. Сковорода, невід. автор *«Історії Русів»* та ін.). За висловом Д. Чижевського, романтичні віяння на Заході в той час уже майже завмирили, а у слов'ян ще тривалий час лишалися живими й актуальними. У персональному вимірі Р. циркулював у творчості укр. істориків упродовж майже всього 19 ст.: від М. Максимовича до Д. Яворницького. Причини такого феноменального успіху і тривалої популярності Р., вочевидь, варто шукати в його динамічній і багатовимірній інтелектуальній основі. Вона дала можливість не тільки інтегрувати сусп. запити та культурно-освітні вимоги тогочасного українства до нац. Відродження, а й формувати світо-

глядні та ціннісні орієнтири в умовах соціальних, культ. і духовних трансформацій, себто конфлікту традиційного з модерним, старого й нового укладів буття тощо. Більше того, Р. став тим ферментом, який привніс європ. інтелектуальні та світоглядні впливи в Україну і спричинився до початку нового етапу укр. Відродження, пов'язаного з кирило-мефодіївськими братчиками на Наддніпрянщині та *«Руською трійцею»* в Галичині. Характерні риси Р. на укр. землях виявилися у філос. ідеалізмі, мрійному, екзальтованому ставленні до навколишнього світу, захопленні фольклором, етнографією, нар. побутом, у містично-реліг. та морально-етичній мотивації творчості, жанрових (балади, ліричні пісні, істор. романи, драми) та стилістичних особливостях у літературі (ностальгія та ідеалістично-песимістичне захоплення минулим, меланхолічний настрій, контрастне висвітлення навколишньої дійсності, похмура Україна супроти яскравого, славетного козац. минулого, реліг. повчання, психологічні роздуми й висока експресія, культ героїв, впровадження символічних образів тощо). В укр. історіографію Р. привніс дослідницькі зацікавлення колоритом місця та часу, що породжувалося виключною увагою до унікального та самотутнього фактографічного матеріалу як різнорідних виявів «народного духу». Відтак ширилися уявлення про культурно-духовні виміри колективного героя, поліваріантність яких коливалася від глибокого психологізму і морально-реліг. критеріїв до витонченого естетизму й ностальгійних переживань, що побутували в текстах істориків-романтиків. Прикметними рисами романтичного історіописання стали ідеалізація, поетизація та суб'єктивізація історії, представлені у вигляді художньо-емоційних образів та символів, а також багата творча уява й споглядання, інтуїтивне прозирання та чуттєве переживання, здатність до індивідуалізації істор. дійсності та сприйняття певного духовного стану конкретних осіб, спроможність до численних трансформацій різноманітних форм виразу ідей або колективних, масових образів тощо. Вжи-

В.О. Романцов.

вання в епоху, в образі її яскравих і славетних репрезентантів, їхню психологію, свідомість і навіть емоційний стан сформувало інтуїтивний та ірраціональний спосіб мислення укр. романтиків у руслі класичного історизму 19 ст. Утім, незважаючи на різноманітні іноз. впливи, впродовж 1-ї пол. 19 ст. Р. став органічним явищем укр. духовного, культ. і наук. життя. Р. інтегрував соціокульт. запиту та інтелектуальні вимоги тогочасного укр. сусп-ва до нац. Відродження, віддзеркалював пошук світоглядних і ціннісних орієнтирів в умовах соціальних, культ. і духовних трансформацій. Загалом укр. Р. мав поліфункціональне призначення: 1) як каталізатор нац. міфотворчості; 2) як інструмент для оформлення та висування суспільно-політ. і культурницьких програм; 3) як месіанський репрезентант укр. ідеї на теренах слов'янства та Європи; 4) як спосіб актуалізації істор. традицій, що формували нац. свідомість; 5) як інтелектуальне підґрунтя для творчості багатьох укр. учених та одна зі стильових моделей функціонування тогочасної історіографії. Врешті-решт, Р. спричинився до нових спроб самоусвідомлення українства та, власне, запустив модерністський проект «винайдення» України. Р. справив величезний вплив на укр. літературу та історіографію, зокрема на творчість *О.Афанасьєва-Чужбинського*, *І.Бецького*, *Л.Боровиковського*, *Є.Гребінки*, *П.Гулака-Артемовського*, *О.Корсуна*, *М.Котомарова*, *П.Куліша*, *М.Максимовича*, *М.Маркевича*, *А.Метлинського*, *М.Петренка*, *І.Срезневського*, *Т.Шевченка*, *О.Шпигоцького*, *Я.Щоголіва* та багатьох ін. Із Р. пов'язаний цілий етап розвитку укр. істор. та суспільно-політ. думки (1830—60-ті рр.), зокрема *Харківська школа романтиків*, «Руська трійця» (*М.Шапкевич*, *І.Вагилевич*, *Я.Головацький*) в Галичині та кирило-мефодіївські братчики в *Наддніпрянській Україні*. Низка ідей старого, чи класичного Р. були відроджені й актуалізовані в неоромантичній хвилі (див. *Неоромантизм*) європ. історіописання на зламі 19—20 ст.

Літ.: *Максимович М.* Письмо о философии. М., 1833; *Петров М.* Новейшая национальная историография в Германии, Англии и Франции:

Сравнительный историко-библиографический обзор. Х., 1861; *Жирмунский В.* Немецкий романтизм и современная мистика. СПб., 1914; *Зайкин В.* Основные риси суспільного світогляду кирило-мефодіївців. «Наш світ», 1921, № 5; *Русский романтизм: Сборник статей.* Л., 1927; *Грушевський М.* Століт українського народництва. В кн.: *Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Науковий щорічник за 1927 рік*, вип. 1/3. К., 1928; *Шамрай А.* До початків романтизму. «Україна», 1929, № 1—2; *Харківська школа романтиків*, вип. 1—3. Х., 1930; *Литературная теория немецкого романтизма: Документы.* Л., 1934; *Резюэв Б.Г.* Французская романтическая историография (1815—1830). Л., 1956; *Чижевський Д.* Історія української літератури від початків до доби реалізму. Нью-Йорк, 1956; *Волинський П.К.* Теоретична боротьба в українській літературі (перша половина XIX ст.). К., 1959; *Марченко М.І.* Українська історіографія з давніх часів до середини XIX ст. К., 1959; *Волинський П.К.* Український романтизм у зв'язку з розвитком романтизму в слов'янських літературах. К., 1963; *Pritsak O., Reshetar J.* The Ukraine and the Dialectic of Nation-Building. «Slavic Review», 1963, vol. 22, no. 2; *Бойко Д.* Український романтизм Центральної й Східної України у його стосунку до західноєвропейської романтики. «Наукові записки Українського вільного університету: Філософський факультет» (Мюнхен), 1965/66, № 8; *Ванслов В.В.* Эстетика романтизма. М., 1966; *Шевельов Ю.* З історії українського романтизму. В кн.: *Orbis scriptus: Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag.* München, 1966; *Українські поети-романтики 20—40-х років XIX ст.* К., 1968; *Проблеми романтизму: Сборник статей*, вип. 1. М., 1971; *К истории русского романтизма.* М., 1973; *Кирилюк Є.П.* Український романтизм у типологічному зіставленні з літературами західно- і південнослов'янських народів (перша половина XIX ст.). К., 1973; *К истории русского романтизма.* М., 1973; *Комаринець Т.І.* Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального). Львів, 1983; *Скринник М.* Ідейне підґрунтя українського романтизму. «ЗНТШ» (Львів), 1991, т. 222; *Шторлюк Р.* Українське національне відродження. В кн.: *Україна: Наука і культура*, вип. 25. К., 1991; *Velychenko S.* National History as Cultural Process: A Survey of the Interpretations of Ukraine's Past in Polish, Russian, and Ukrainian Historical Writing from the Earliest Times to 1914. Edmonton, 1992; *Вайнштейн О.* Язык романтической мысли: О философском стиле Новалиса и Фридриха Шлегеля. М., 1994; *Виндельбанд В.* Философия в немецкой духовной жизни XIX столетия. В кн.: *Виндельбанд В.* Избранное: Дух и история. М., 1995; *Кравченко В.В.* Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII — се-

редина XIX ст.). Х., 1996; *Бовсунівська Т.В.* Феномен українського романтизму, ч. 1: Теогенез і етногенез. К., 1997; *Грабонович Г.* До історії української літератури. К., 1997; *Легеза С.В.* Українська романтична історіографія: Історико-культурний контекст. Дніпропетровськ, 1997; *Стельмах С.П.* Історична думка в Україні XIX — початку XX століття. К., 1997; *Кроче Б.* Историография романтизма. В кн.: *Кроче Б.* Теория и история историографии. М., 1998; *Луцький Ю.* Між Гоголем і Шевченком. К., 1998; *Хобсбаум Э.* Век революции: Европа 1789—1848. Ростов-на-Дону, 1999; *Лавджой А.* Великая цепь бытия: История идеи. М., 2001; *Потульницький В.А.* Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII—XX ст. К., 2002; *Мислителі німецького романтизму.* Івано-Франківськ, 2003; *Козак С.* Українська змова і месіанізм: Кирило-Мефодіївське братство. Івано-Франківськ, 2004; *Мейнеке Ф.* Возникновение историзма. М., 2004; *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні. В кн.: *Чижевський Д.* Філософські твори, т. 1. К., 2005; *Ясь О.* Фрагмент як форма мислення: Романтичний світ Михайла Максимовича. В кн.: *Terra Cossacorum: Студії з давньої і нової історії України: Науковий збірник на пошану доктора історичних наук, професора Валерія Степанкова.* К., 2007; *Його ж.* Романтизм і український гранд-наратив. В кн.: *Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки*, вип. 3, ч. 1. К., 2008.

О.В. Ясь.

РОМАНЦІВ Володимир Омелянович (н. 16.09.1928) — історик. Д-р істор. н. (1972), професор (1976). Засл. працівник нар. освіти України (1999). Н. в смт Костянтинівка (нині місто Донец. обл.). 1943 мобілізований на трудовий фронт, працював ливарником в Алма-Аті (нині м. Алмати, Казахстан). 1943—60 служив у Рад. армії, остання посада — командир батареї. Під час служби в армії заочно закінчив істор. ф-т Київ. ун-ту. Після звільнення в запас працював в Ін-ті історії АН УРСР, де 1963 захистив канд. дисертацію, 1972 — докторську. 1963—65 — заст. головного вченого секретаря Президії АН УРСР. Із 1967 викладав у вузах Києва історію України, зокрема, 26 років завідував кафедрою історії України в Нац. ін-ті технології і дизайну (Київ). Має понад 150 наук. праць, переважно з історії робітн. класу України в 20 ст., розселення українців в Україні та за її межами.